

Despre vinovăție – condiție esențială a răspunderii civile delictuale pentru fapta proprie, potrivit Codului civil

Lector univ. dr. Florin I. Mangu

Facultatea de Drept și Științe Administrative
Universitatea de Vest din Timișoara

Abstract: Guilt will further remain the idea which explains the engagement of the civil liability for one's own act, as it is clearly stipulated in the first paragraph of art. 16 of the Civil Code: "If the law does not provide otherwise, the person is only responsible for the actions committed intentionally or with negligence". Only by way of exception - "If the law does not provide otherwise..." - the idea on the basis of which a person can be held civilly liable for its own act can be different from guilt.

The provision of principle contained in art. 16 is restated in the content of art. 1357, para.1 of the new civil regulation, in a form adapted to the specificity of tort liability for one's own act: "He who causes damage to another by means of a wrongful act, committed intentionally or with negligence, shall be bound to repair it".

By entering a pattern which was already formed, at the level of principle, by the provision of art. 16, the text of art. 1357 para.1 makes guilt the foundation of tort liability for one's own act, by stating it amongst its conditions.

Thus, guilt remains the fourth *sine qua non* condition of tort liability for one's own act, condition which is independent, autonomous and delimited with clarity and univocity from the condition of the unlawful deed, as well as from that of the relation of causality between the latter and damage.

Key terms: tort liability for one's own act, guilt, intention, negligence

Pentru ca răspunderea civilă a celui care a cauzat prejudiciul să fie angajată, nu este îndeajuns să fi existat o faptă ilicită aflată în raport de cauzalitate cu prejudiciul produs, ci este necesar ca această faptă să fie imputabilă autorului ei, adică autorul să fi avut o vină atunci când a săvârșit-o, să fi acționat deci cu vinovăție¹.

Răspunderea civilă urmărește, în principal, repararea unui prejudiciu, dar, în același timp, are ca scop, la cel ce a produs fapta prejudiciabilă, determinarea unei anumite comportări. Obligația de reparațiune tinde, bineînțeles, la înlăturarea prejudiciului produs, dar, totodată, urmărește ca fapta susceptibilă a produce prejudiciul să nu mai fie săvârșită. Tocmai

¹ C. Stătescu, C. Bârsan, *Drept civil. Teoria generală a obligațiilor*, Editura C. H. Beck, București, 2008, p. 205.

această preocupare, de a determina o anumită comportare, este ceea ce implică sau impune, în dreptul nostru civil, necesitatea vinovăției ca element al răspunderii civile².

Funcția preventiv-educativă a răspunderii civile aduce în centrul atenției aspectele strict personale privind făptuitorul, starea sa de sănătate mintală, elementele psihologice care au motivat, au precedat și au însoțit săvârșirea faptei ilicite pentru fundamentarea subiectivă a răspunderii. Culpabilitatea conduitei sale este condiția esențială, deoarece nu există răspundere acolo unde nu există vinovăție³.

Pentru a se putea vorbi despre vinovăție, este necesară o legătură subiectivă, psihologică între autor și fapta ilicită. Cu alte cuvinte, este necesar ca făptuitorul să posede facultatea, pe de o parte, de a aprecia corect, clar, sănătos, la urma urmei, circumstanțele faptei și, pe de altă parte, de a-și conforma conduita în funcție de această apreciere⁴. El trebuie să fie deci capabil, să aibă discernământ, să înțeleagă semnificația faptei sale și a urmărilor acesteia. Doar în acest fel această legătură subiectivă se poate forma.

Conținutul acestei legături psihologice existente între actant și fapta sa exprimă, *de facto*, vinovăția acestuia, apreciată în literatura de specialitate autohtonă ca fiind atitudinea psihică pe care autorul a avut-o la momentul săvârșirii faptei ilicite sau la momentul imediat anterior săvârșirii acesteia, față de faptă și de urmările sale⁵.

Pentru a decela această atitudine, judecătorul trebuie să elaboreze deci o judecată de valoare asupra autorului faptei ilicite⁶, cercetând fundamentul de ordin intelectual și volitiv al acțiunii acestuia, realizând apoi legătura acestui "subiectiv" al omului cu fapta sa și cu urmările acesteia, deci cu elementul obiectiv⁷. Actele de încălcare produc întotdeauna un rezultat concret, obiectiv sau cel puțin evaluabil⁸.

Actele și faptele omului, cu semnificație juridică, sunt un amestec de obiectiv și subiectiv. Obiectiv, întrucât omul se raportează în mod necesar la concret, fizic, material, la ceea ce poate fi perceput fără a fi nevoie de abstractizare. Subiectiv, pentru că percepția obiectivului presupune un efort ce implică factorii intelectual și volitiv, fără de care universul obiectiv al omului își pierde orice semnificație⁹.

Din această perspectivă, în sfera raporturilor juridice, în special, obiectivul nu poate fi rupt de subiectiv¹⁰.

În analiza vinovăției se cercetează, *de facto*, latura subiectivă a faptei, atitudinea pe care autorul ei a avut-o față de faptă și de urmările acesteia, la momentul săvârșirii ei,

² Tr. Ionașcu, E. Barasch, *Răspunderea civilă delictuală. Culpa ca element necesar al răspunderii*, în *Studii și cercetări juridice*, nr. 1/1970, p. 24.

³ L. R. Boilă, *Răspunderea civilă delictuală subiectivă*, Editura C. H. Beck, București, 2009, p. 40.

⁴ S. Kaneti, *Les grandes lignes de la responsabilité extracontractuelle en droit civil turc*, în *Revue international de droit comparé*, nr. 3, iulie – septembrie 1972, p. 639.

⁵ M. Eliescu, *Răspunderea civilă delictuală*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1972, p. 176; C. Stătescu, C. Bârsan, *op.cit.*, 2008, p. 207.

⁶ S. Kaneti, *op.cit.*, p. 638.

⁷ I. D. Romoșan, *Vinovăția în dreptul civil român*, Editura All Beck, București, 1999, p. 13.

⁸ *Idem*, p. 2.

⁹ *Idem*, p. 3.

¹⁰ M. Djuvara, *Teoria generală a dreptului*, Editura All, București, 1993, p. 471.

implicând studiul existenței a două elemente strâns unite între ele: cel intelectual și cel volitiv¹¹.

Factorul intelectual se referă la reprezentarea totală sau parțială a conținutului, a semnificației și a obiectivelor însușite, contrare valorilor, prin înfăptuirea a ceea ce e de înfăptuit, la care se adaugă proiectarea mentală a desfășurării cauzal normative a acestei înfăptuiri.

Dar reprezentarea nu e suficientă. Ea e corelată cu factorul volitiv, cu voința, omul fiind o ființă liberă să aleagă între alternative. Voința impulsionează ca reprezentarea să se convertească în fapte (acțiuni sau inacțiuni), împlinite astfel încât scopul să fie realizat¹².

Așadar, vinovăția reprezintă poziția psihică pe care un anumit om o are față de o anumită faptă și față de urmările acesteia; ea nu este ceva generic, ideal, abstract, ci, dimpotrivă, ceva concret, manifestat în planul existențial al unei anumite fapte ilicite legate, psihologic, de făptuitorul ei. Vinovăția exprimă deci ideea că, pentru angajarea răspunderii civile, este necesar ca fapta cauzatoare de prejudiciu să fie imputabilă autorului ei¹³.

Dar, nu orice atitudine psihică a omului poate atrage calificarea acestuia ca fiind ”vinovat”, ci numai aceea negativă, reprobă de către lege, care reflectă ignorarea regulilor juridice instituite de către societate, considerate valabile și acceptate ca valoroase la un anumit moment dat, în sistemul general axiologic al aceluia moment¹⁴. Este vorba despre poziția psihică a individului ce presupune conștientizarea semnificației sociale a faptei sale, a caracterului antisocial al acesteia și voința de a săvârși fapta și de a-și asuma urmările acesteia, în cadrul ordinii de drept¹⁵. Așadar, autorul faptului ilicit este vinovat pentru că încalcă o poruncă, un ordin, o dispoziție a legii, în condițiile în care el ar fi avut posibilitatea de a i se conforma, exhibând astfel un defect de voință, pentru care este ținut responsabil de rezultatele comportamentului său¹⁶.

Vinovăția rămâne și pe viitor ideea care explică tragerea la răspundere civilă pentru fapta proprie, fiind cu claritate relevat acest lucru încă din primul alineat al art. 16 al actualului Cod civil: „Dacă prin lege nu se prevede altfel, persoana răspunde numai pentru faptele sale săvârșite cu intenție sau din culpă”. Așadar, linia urmată este cea deja trasată de legiuitorul de la 1864 care, implicit, în cuprinsul art. 998 – 999 Cod civil, a legiferat, cu caracter de principiu, asupra fundamentului subiectiv al răspunderii civile pentru fapta proprie. Doar cu caracter de excepție, „Dacă prin lege nu se prevede altfel ...”, ideea în baza căreia o persoană poate fi trasă la răspundere civilă pentru propria-i faptă poate fi alta decât vinovăția sa.

Dispoziția de principiu conținută în art. 16 este reluată în cuprinsul art. 1357 alin. 1 din noua reglementare civilă, într-o formulă adaptată specificului răspunderii civile delictuale

¹¹ Radu I. Motica, Ernest Lupan, *Teoria generală a obligațiilor civile*, Editura Lumina Lex, București, 2008, p. 435.

¹² G. Mihai, *Fundamentele dreptului. Teoria răspunderii juridice*, vol. V, Editura C. H. Beck, București, 2006, p. 181.

¹³ Radu I. Motica, Ernest Lupan, *op. cit.*, p. 435.

¹⁴ N. Popa, *Teoria generală a dreptului*, Editura All Beck, București, 1992, p. 206 – 207.

¹⁵ I. D. Romoșan, *op.cit.*, p. 13.

¹⁶ S. Kaneti, *op.cit.*, p. 638.

pentru fapta proprie: „Cel care cauzează altuia un prejudiciu printr-o faptă ilicită, săvârșită cu intenție sau din culpă, este obligat să îl repare”.

Înscriindu-se în tiparul deja format, la nivel de principiu, de dispoziția art. 16, textul art. 1357 alin. 1 face din vinovăție fundamentul răspunderii civile delictuale pentru fapta proprie, precizând-o în rândul condițiilor necesare ale acesteia.

Astfel, vinovăția rămâne cea de-a patra condiție *sine qua non* a răspunderii civile delictuale pentru fapta proprie, condiție independentă, de sine stătătoare, demarcată cu claritate și univocitate atât de condiția faptei ilicite, cât și de aceea a raportului de cauzalitate dintre aceasta din urmă și prejudiciu.

Se curmă astfel definitiv, prin noua reglementare, discuția cu privire la independența celor două condiții ale răspunderii civile delictuale pentru fapta proprie: fapta ilicită și vinovăția, discuție preluată mai mult din doctrina franceză, unde noțiunea de vinovăție comportă două elemente: unul obiectiv, care constă în încălcarea unei obligații juridice, și unul subiectiv, numit „imputabilitate” sau „culpabilitate”, care reprezintă atitudinea autorului de a înțelege și de a-și asuma semnificațiile și consecințele faptelor săvârșite¹⁷; s-a afirmat, în acest sens, că nici Codul civil francez, dar nici altele, precum cel belgian sau cel luxemburghez nu prevăd iliceitatea ca un element distinct, de sine stătător al răspunderii civile¹⁸.

Analizând cu luciditate și profunzime dispoziția art. 1357 alin. 1 din Codul civil, interpretând-o sistemic, în concordanță cu aceea a art. 16 din aceeași reglementare, dar și cu celelalte texte legale din materia răspunderii civile pentru fapta proprie cuprinse în noua lege de sinteză, se desprinde cu claritate și fără echivoc concluzia că, în legislația autohtonă, răspunderea civilă pentru fapta proprie are patru elemente de sine stătătoare, independente, putând lua naștere numai prin concursul tuturor acestora: fapta ilicită, prejudiciul, raportul de cauzalitate dintre fapta ilicită și prejudiciu, vinovăția autorului faptei.

Actualul Cod civil se ocupă, în comparație cu cel de la 1864, în mod expres de vinovăție, nedefinind-o, dar descriindu-i **formele** în cuprinsul art. 16 din Capitolul III al Titlului preliminar.

Astfel, potrivit alin. 2 al art. 16, „Fapta este săvârșită cu intenție când autorul prevede rezultatul faptei sale și fie urmărește producerea lui prin intermediul faptei, fie, deși nu îl urmărește, acceptă posibilitatea producerii acestui rezultat”.

Conform tezei I a alin. 3 al aceluiași text normativ, „Fapta este săvârșită din culpă când autorul fie prevede rezultatul faptei sale, dar nu îl acceptă, socotind fără temei că nu se va produce, fie nu prevede rezultatul faptei, deși trebuia să îl prevadă”.

Așadar, în materia răspunderii civile delictuale, vinovăția se poate înfățișa fie sub forma intenției, fie sub cea a culpei.

Intenția directă se caracterizează prin faptul că făptuitorul își dă seama de caracterul antisocial al faptei sale, prevede consecințele acesteia și urmărește ca ele să se producă.

¹⁷ G. Viney, P. Jourdain, *op.cit.*, p. 320.

¹⁸ H. Tandogan, *Quelques problèmes relatifs à la responsabilité civile en droits allemand, suisse et français*, sursa online: <http://auhf.ankara.edu.tr/derliger/auhfd-arsiv/AUHF-1965-1966-22-23-01-04/AUHF-1965-1966-22-23-01-04-Tandogan.pdf>.

Intenția indirectă constă în aceea că făptuitorul își dă seama de caracterul antisocial al faptei sale, prevede consecințele acesteia și, cu toate că nu le urmărește, acceptă posibilitatea producerii lor.

Culpa cu prevedere sau imprudența se manifestă în sensul că făptuitorul își dă seama de caracterul antisocial al faptei sale, prevede consecințele ei, pe care nu le acceptă, sperând, în mod ușuratic, că ele nu se vor produce.

Culpa fără prevedere sau neglijența – făptuitorul nu își dă seama de caracterul antisocial al faptei și nu prevede consecințele acesteia, deși trebuia și putea, în circumstanțele date, să le prevadă.

Intenția așadar este voința dirijată spre săvârșirea unui anume fapt juridic ilicit. Neglijența se caracterizează prin lipsa voinței celui care, prevăzând sau trebuind să prevadă rezultatul ilicit al acțiunii sale, nu a depus diligența și prudența solicitate de către circumstanțe pentru a împiedica rezultatul ilicit nedorit¹⁹.

Rezidă, din cele afirmate, că fără vinovăție acționează acel autor care nu a avut reprezentarea caracterului antisocial al faptei sale, nu a prevăzut și nici nu trebuia să prevadă urmările ei păgubitoare, factorul intelectual lipsind din componența vinovăției. Previziunea se prezumă, dar aceasta poate fi înlăturată, dovedindu-se cauza externă autorului faptei, care l-a împiedicat să-și poată reprezenta²⁰.

De asemenea, nu se face vinovat de producerea faptei cel care, deși are semnificația antisocială a acesteia și a urmărilor sale, nu o săvârșește din propria-i voință, fiind constrâns la aceasta. În acest caz, lipsește, dintre elementele vinovăției, factorul volitiv. El se poate libera astfel de răspundere dovedind cauza externă constrângătoare.

Cu privire la gradele vinovăției, redactorii noii reglementări fac referire doar la culpa gravă pe care o circumscriu în cuprinsul tezei a doua a alin. 3 al art. 16: „Culpa este gravă atunci când autorul a acționat cu o neglijență sau imprudență pe care nici persoana cea mai lipsită de dibăcie nu ar fi manifestat-o față de propriile interese”.

Problema gradelor vinovăției s-a pus pentru prima oară în dreptul roman, în materie contractuală, distingându-se între culpa gravă (*culpa lata*), culpa ușoară (*culpa levis*) și culpa foarte ușoară (*culpa levissima*).

Culpa lata reprezintă acea atitudine subiectivă a făptuitorului de care nici cel mai mărginit om nu s-ar fi făcut vinovat. Deși este asimilată, în special în materie contractuală, din punctul de vedere al efectelor sale, intenției, culpa gravă nu se identifică cu aceasta. Intenția presupune conștiința și voința de a cauza dauna, de a face rău. Culpa gravă nu comportă intenția de a face rău, prezentând doar o gravitate particulară: aceea a unui act grav²¹, neglijență grosolană pe care nici omul cel mai puțin avizat nu ar comite-o²².

Culpa levis se apreciază în raport cu atitudinea subiectivă a unui *bonus pater familias*, în sensul că acesta nu s-ar fi făcut vinovat de o asemenea culpă. Ea îmbracă forma neglijenței sau a imprudenței.

¹⁹ S. Kaneti, *op.cit.*, p. 639.

²⁰ R. I. Motica, E. Lupan, *op.cit.*, p. 438.

²¹ Curtea de Casație a Franței, camera comercială, decizia din 13 octombrie 1981, în *Recueil Dalloz*, 1983, nr. 126, cu observații de B. Mercadal.

²² Curtea de Casație a Franței, prima cameră civilă, decizia din 1 martie 1983, în *Bulletin civil*, I, 1983, nr. 82.

Culpa levissima este aceea de care nu s-ar fi făcut vinovat un *superior pater familias*²³.

Fără a face deosebire între efectele răspunderii civile delictuale pentru fapta proprie în funcție de gradele culpei ori de formele vinovăției cu care a fost săvârșită fapta ilicită prejudiciabilă, aidoma vechii reglementări în materie, textul art. 1357 alin. 3 din actualul Cod civil stipulează că „Autorul prejudiciului răspunde pentru cea mai ușoară culpă”.

Așa cum am învederat deja, în cuprinsul tezei a doua a alin. al treilea al art. 16, legiuitorul definește „culpa gravă”: „Culpa este gravă atunci când autorul a acționat cu o neglijență sau imprudență pe care nici persoana cea mai lipsită de dibăcie nu ar fi manifestat-o față de propriile interese”, oprindu-se însă aici, fără a circumscrie și sfera noțiunilor celorlalte două grade ale culpei: cea „ușoară” și cea „foarte ușoară”, lucru regretabil, de altfel, în contextul în care, în cuprinsul noului Cod civil, sunt folosite aceste concepte. În acest fel, singura soluție viabilă pentru aflarea conținutului noțiunii „cea mai ușoară culpă” rămâne interpretarea *per a contrario* a dispoziției cuprinse în art. 16, care definește culpa gravă. Dacă etalonul „culpei grave” este „persoana cea mai lipsită de dibăcie”, atunci, cu necesitate, cel al „cele mai ușoare culpe” este „persoana cea mai dibace”, adică un *superior pater familias*. În acest fel, putem defini „cea mai ușoară culpă” ca fiind „neglijența sau imprudența de care nu ar fi dat dovadă persoana cea mai dibace în administrarea propriilor interese”, cu alte cuvinte, așa cum s-a arătat în literatura de specialitate, aceea de care nu s-ar fi făcut vinovat un *superior pater familias*²⁴. Așadar, răspunderea civilă delictuală pentru fapta proprie este angajată inclusiv în cazul în care culpa cu care a acționat făptuitorul este atât de ușoară încât doar cel mai diligent om, aflat în aceleași circumstanțe și în aceleași împrejurări cu cele în care s-a aflat cel ce a comis fapta ilicită la momentul săvârșirii acesteia, nu s-ar fi putut face vinovat de aceasta.

Apreciem că textul alin. 2 al art. 1357 din Codul civil în vigoare schimbă radical, în problema stabilirii și a aprecierii culpei, etalonul folosit până la momentul actual de către doctrina și de jurisprudența în materie, bazate pe lipsa unei dispoziții exprese în acest sens în cuprinsul Codului civil de la 1864, și anume cel al lui *bonus pater familias*.

Astfel, așa cum am dedus deja, textul legal în discuție introduce modelul „celui mai diligent și prudent om”, în detrimentul celui al „omului de o diligență și prudență medii”, ridicând astfel până la cel mai înalt nivel - acela al lui *superior pater familias* - Ștacheta privind grija cu care fiecare dintre noi trebuie să acționăm față de interesele societății și ale semenilor noștri. Așadar, persoanele care nu ating nivelul de diligență și de prudență solicitat de către societate unui om cu capacitate superioară, de a fi prudent și diligent, sunt în culpă.

Rămâne totuși întrebarea: „care ar fi criteriul optim de stabilire și de apreciere a culpei”?

Decelarea criteriilor de stabilire a vinovăției a constituit, de-a lungul timpului, o chestiune care a preocupat, deopotrivă, literatura de specialitate și practica judiciară.

Problema însă se pune doar în situația în care fapta ilicită a fost săvârșită din culpă, respectiv din neglijență sau din imprudență.

²³ M. Eliescu, *op.cit.*, p. 183.

²⁴ *Ibidem*.

Aceasta, deoarece, în cazul intenției, când autorul faptei a prevăzut rezultatele negative ale conduitei sale, urmărind sau acceptând producerea lor, judecătorul caută, în concret, psihologia personală a pârâtului, nefiind nevoit să răspundă la întrebarea „ar fi trebuit, oare, să aibă această intenție?”, ci, dimpotrivă: „a avut această intenție?”. Într-un astfel de caz, forma vinovăției se apreciază *in concreto*, pârâtul fiind animat de voința prejudiciabilă. Judecătorul nu mai raționează prin comparație cu un model abstract, replasat în aceleași circumstanțe în care s-a aflat, la momentul comiterii faptei ilicite, făptuitorul²⁵.

Alta este însă situația în cazul culpei, deoarece autorul fie socotește fără temeii că rezultatul păgubitor nu se va produce, fie nu prevede acest rezultat, deși trebuia și putea să-l prevadă. Într-un astfel de caz, întrebările la care judecătorul trebuie să afle răspunsul sunt următoarele: în primul caz, „dacă făptuitorul a prevăzut consecințele negative ale faptelor sale, era îndreptățit să socotească, să spere că acele urmări nu se vor produce?”, iar, în al doilea caz, „dacă făptuitorul, care nu a prevăzut rezultatul faptei sale, trebuia și putea să-l prevadă?”. Totul se reduce la a delimita prudența de imprudență și diligența de neglijență. Este lesne de remarcat că aflarea acestor răspunsuri ridică probleme mult mai complicate decât în prima situație, când, datorită atitudinii sale vădite față de faptă și de consecințele acesteia, concretizată în voința de a produce efectul negativ, ori că chiar urmărește acest efect, ori că acceptă doar apariția lui, făptuitorul oferă aproape singur răspunsul la întrebarea „a avut această intenție când a acționat?”

Pentru a se afla răspunsul la cele două întrebări ridicate în ipoteza în care fapta a fost săvârșită din culpă, doctrina și practica judiciară au propus, de-a lungul vremii, două soluții.

Prima dintre acestea presupune luarea în considerare a capacității efective a făptuitorului de a înțelege și de a aprecia, pe deplin, semnificația faptelor sale, în proiectarea lor socială, comparându-se comportamentul actantului cu conduita sa obișnuită. Acesta este **criteriul subiectiv** de apreciere a culpei făptuitorului, potrivit cu care, numai în ipoteza în care acesta, ținând seama de însușirile sale individuale, nu era îndreptățit să socotească faptul că rezultatele păgubitoare ale faptei sale nu se vor produce sau putea să prevadă urmările antisociale ale acesteia, va fi răspunzător pentru fapta sa²⁶.

Această soluție propune luarea în considerare a particularităților personalității individului al cărui comportament este analizat. În cadrul acestei concepții, judecătorul trebuie să țină cont de caracteristicile fizice ale făptuitorului (vârstă, sex, starea sănătății ...), de cele psihice (inteligență, caracter, aptitudini ...), culturale (nivel de instruire, forma educației ...) și sociale (obiceiuri, relații ...) ²⁷. Luând în considerare toți acești factori, autorul este considerat în culpă dacă a săvârșit fapta ilicită cu toate că putea să-și dea seama de consecințele negative ale acesteia.

²⁵ Ph. Malaurie, L. Aynés, Ph. Stoffel-Munck, *Drept civil. Obligațiile*, Editura Wolters Kluwer România, Defrenois, București, 2009, traducere de Diana Dănișor, ediție coordonată în limba română de M. Șcheaua, p. 33, nr. 53.

²⁶ I. Dogaru, P. Drăghici, *Teoria generală a obligațiilor. Curs de bază*, Editura Științifică, București, 1999, p. 249, T. R. Popescu, P. Anca, *Teoria generală a obligațiilor*, Editura Științifică, București, 1968, p. 188.

²⁷ G. Viney, P. Jourdain, *Traité de droit civil. Les conditions de la responsabilité*, sous la direction de J. Ghestin, 2e édition, L.G.D.J., Paris, 1998, p. 353, nr. 465.

Principală tară a acestui sistem constă în aceea că, deși asigură securitatea statică a fiecărui membru al societății, sacrifică totuși securitatea dinamică, în persoana celor păgubiți²⁸. Într-adevăr, într-o astfel de concepție, exigențele legii scad, în funcție de caracteristicile personalității fiecărui individ, așa încât victimele prejudiciilor se văd în situația de a-și suporta paguba, în măsura în care autorul faptei este, în mod obișnuit, neglijent, imprudent, nedibaci, nepriceput²⁹.

Pentru aceste motive, atât în literatura juridică de specialitate, cât și în practica judecătorească, tradițional, concepția dominantă a fost aceea a stabilirii vinovăției făptuitorului cu ajutorul *criteriului obiectiv*.

De esența acestui criteriu este faptul că vinovăția făptuitorului se stabilește în funcție de un model de comportament abstract, adică prin comparație cu diligența și cu prudența de care ar fi dat dovadă un tip uman abstract, stabilit ca etalon de comportament în situația dată³⁰. Autorul daunei nu se poate deci exonera de răspundere invocând faptul că fapta ilicită săvârșită constituie o greșeală obișnuită de-a sa, neputându-se prevala nici de ignoranța sa pentru a putea scăpa de răspundere.

Răspunsul la întrebarea mai sus ridicată îl oferă, *de lege lata*, textul art. 1358 Cod civil, intitulat „Criterii particulare de apreciere a culpei”, care dispune că „Pentru aprecierea culpei se va ține seama de împrejurările în care s-a produs prejudiciul, străine de persoana autorului faptei, precum și, dacă este cazul, de faptul că prejudiciul a fost cauzat de un profesionist în exercițiul activității sale”.

Legiuitorul a adoptat așadar soluția de mijloc, potrivit căreia culpa se va aprecia după criteriul obiectiv, avându-se în vedere toate elementele, circumstanțele, împrejurările obiective - externe personalității făptuitorului - în care s-a săvârșit fapta ilicită prejudiciabilă, cum sunt: infirmitățile psihice grave care exclud posibilitatea de informare sau posibilitatea fizică de a împiedica producerea prejudiciului ori extinderea lui; circumstanțele concrete de timp și de loc; felul activităților în cursul cărora s-a săvârșit fapta păgubitoare; dacă fapta a fost săvârșită de către un profesionist în exercițiul profesiei sale.

Activitatea concretă, ilicită și prejudiciabilă, a făptuitorului trebuie raportată deci la etalonul stabilit de către societate pentru conduita celui mai diligent și mai prudent om, însă nu având în vedere, în acest sens, un model abstract, universal valabil, ci tiparul impus de ansamblul tuturor circumstanțelor, împrejurărilor, evenimentelor, condițiilor obiective, străine de persoana făptuitorului, care a caracterizat fapta ilicită concretă. Nu vor fi avute în vedere însușirile interne, subiective ale actantului, cum sunt: vârsta, sexul, temperamentul, nepriceperea, neîndemânarea, lipsa de instruire etc., ci doar acele împrejurări concrete care au constituit circumstanțele externe în care a fost săvârșită fapta ilicită, independente de conduita făptuitorului, care nu puteau fi schimbate prin faptele sale (de exemplu, starea de lipsă de discernământ, exclusivă de culpă, cauzată de beție, consumul de substanțe halucinogene ori de narcotice poate fi indusă voluntar sau poate fi accidentală; în primul caz, avându-se în vedere faptul că, prin propria-i voință, făptuitorul și-a provocat o astfel de stare, la stabilirea etalonului celui mai diligent și prudent om nu se va lua în considerare acest aspect; în a doua

²⁸ M. Eliescu, *op.cit.*, p. 186.

²⁹ I. D. Romoșan, *op.cit.*, p. 35.

³⁰ *Ibidem*.

situație, când starea de inconștiență a fost accidentală, fără nici o legătură cu conduita făptuitorului, la stabilirea modelului celui mai prudent și diligent om se va avea în vedere acest aspect: activitatea concretă a celui ce a săvârșit fapta ilicită se va raporta la conduita celui mai prudent și diligent om aflat în aceeași stare de inconștiență, indiferent de cauza acesteia: beție involuntară, inhalare accidentală de substanțe halucinogene etc.).

Din perspectiva care ne interesează, atenția trebuie să cadă pe sintagma „cea mai ușoară culpă”, fiind necesar a fi supus cercetării superlativul utilizat de către legiuitor. În taxonomia gradelor culpei, culpa de care nu s-ar fi făcut vinovat cel mai diligent și prudent om este evidențiată, de obicei, prin sintagma „culpa foarte ușoară”. Prin comparație, din punct de vedere gramatical, între cele două construcții lexematice există diferențe semnificative. Astfel, superlativul, grad de comparație al adjectivelor, are două forme, prezentându-se ca „superlativ relativ” și „superlativ absolut”. Superlativul absolut se prezintă sub forma „foarte ...”, pe când superlativul relativ este construit după modelul „cel/cea mai ...”. Așadar, legiuitorul folosește, în cuprinsul dispoziției legale analizate, forma superlativului relativ. Care ar fi însă diferența dintre cele două și, până la urmă, ce importanță are această distincție în materia supusă analizei? Superlativul absolut arată că însușirea este în cel mai înalt grad fără a fi comparată cu o altă însușire, pe când superlativul relativ arată că însușirea unui obiect (ființe) se află la gradul cel mai înalt sau cel mai scăzut comparată cu aceeași însușire sau cu o alta. În considerarea celor expuse, apreciem că utilizarea de către legiuitor a sintagmei „cea mai ușoară culpă” – aflată la superlativul relativ - în detrimentul construcției lexematice „culpa foarte ușoară” – care exprimă superlativul absolut – nu este una întâmplătoare, ci, dimpotrivă, aleasă cu mare grijă.

Astfel, în cazul în care textul legal analizat ar fi fost: „autorul prejudiciului răspunde pentru culpa foarte ușoară”, interpretarea gramaticală a acestuia ar fi condus la concluzia că etalonul pe care legiuitorul l-a avut în vedere este, într-adevăr, cel al lui superior pater familias, însă al unui tip abstract, universal valabil, care nu aparține nici unei categorii, care se află deasupra tuturor, neputând fi comparat. Făptuitorului i se solicitau diligența și prudența omului foarte diligent și prudent, fiind sancționat pentru faptul că acțiunea sa concretă nu corespunde standardelor conduitei ideale, pe care superior pater familias ar fi adoptat-o, neținându-se seama de nici o împrejurare, circumstanță, eveniment extern persoanei celui ce a comis fapta ilicită prejudiciabilă și care ar fi putut determina, în parte, comportamentul adoptat de către acesta din urmă.

Dimpotrivă, folosirea superlativului relativ atrage cu necesitate ideea apartenenței făptuitorului la un anumit grup, la o anumită categorie de persoane, din cadrul căreia este extras etalonul celei mai diligente și mai prudente persoane, cu a cărei conduită este comparată activitatea ilicită prejudiciabilă concretă a făptuitorului. Acest grup este format din totalitatea persoanelor care s-ar fi aflat în aceleași circumstanțe, împrejurări, condiții externe persoanei făptuitorului, în care s-a găsit acesta la momentul săvârșirii faptei ilicite. Mai mult, circumscrierea persoanelor care fac parte din acest grup de comparație trebuie să țină cont și de alți factori, desigur extrinseci făptuitorului, însă care îl caracterizează totuși pe acesta ca membru al societății: factorii sociologici: categoria socială căreia îi aparține, religia etc. După formarea, la nivel teoretic, a grupului de comparație, din cadrul acestuia se extrage etalonul: cel mai diligent și prudent om, cu a cărui conduită va fi comparată acțiunea făptuitorului.

Pentru prima oară în legislația autohtonă, artizanii noului Cod civil fac vorbire despre culpa profesională sau culpa de tehnică profesională, statuând că, la stabilirea și aprecierea culpei, trebuie să se țină seama și de faptul că prejudiciul a fost cauzat de un profesionist în exercițiul activității sale. În lumina nouă a textului art. 1357 alin. 2 din Codul civil, apreciem necesar a atrage atenția asupra faptului că, și în acest domeniu, etalonul de apreciere a culpei s-a schimbat, referindu-ne la *profesionistul cel mai diligent și prudent*, cu a cărui conduită în exercitarea profesiei va fi comparată activitatea ilicită prejudiciabilă a făptuitorului profesionist.

În privința culpei de tehnică profesională, prin transpunerea principiului general în materie, aceasta poate fi definită ca o greșeală pe care cel mai diligent și mai prudent practician, acționând în aceleași circumstanțe în care a acționat făptuitorul, nu ar fi comis-o. Rezultatul acesteia se concretizează într-un eșec pe care activitatea celui mai diligent și mai prudent profesionist, desfășurată în aceleași împrejurări, nu l-ar fi înregistrat. Se poate vorbi așadar despre un model, despre un standard, ținând cont de o anumită categorie profesională și despre regulile științei în domeniul respectiv, pe care aceasta le observă³¹. Standardul este acela al celui mai diligent și mai prudent profesionist, transpunerea în materie a criteriului general al lui *superior pater familias*.

Iată deci că, și în aprecierea greșelii profesionale, se remarcă un criteriu obiectiv de raportare – *tipul ideal de comportament* – cerut în anumite condiții concrete de exercitare a practicii în activitatea respectivă. Un asemenea tip se caracterizează prin competență, prudență, atenție și devotament raportate la activitatea specifică a profesionistului. Ori de câte ori prestația acestuia conjugată cu personalitatea profesională a practicianului verifică aceste calități, condiții, nu putem vorbi despre culpa profesională, ci despre eșecul profesional, chiar în prezența unui prejudiciu, urmare a exercitării profesiei³².

Criteriul de apreciere a culpei este constituit de atitudinea profesională cea mai înaltă, a unui alt profesionist, care, în condiții similare de lucru, nu ar fi comis greșeala. Culpa practicianului se apreciază așadar *in abstracto*. Ea se constituie într-o eroare de conduită pe care un individ avizat, acționând în aceleași împrejurări, nu ar fi comis-o. Este necesar deci ca urmările nefaste ale comportamentului profesionistului să fi putut fi prevăzute, dacă nu de autorul lor, atunci cel puțin de acest tip abstract – individul avizat – plasat în aceleași condiții externe, gravitatea culpei fiind direct proporțională cu posibilitatea previzibilității acestor consecințe, în funcție de cum ele apăreau, la momentul comiterii faptei, ca fiind doar posibile sau, dimpotrivă, producerea lor se apropia de o probabilitate vecină cu certitudinea³³.

Tipul abstract de practician ni se dezvăluie ca fiind acela al unui profesionist ale cărui calități și a cărui conduită sunt, la cel mai înalt nivel, sperate, așteptate de către fiecare client. Pentru a stabili această comparație, este imposibil a raționa într-un mod pur abstract. Aceste circumstanțe, independente de voința practicianului, în care își exercită profesia, pot, câteodată, explica, iar, alteori, scuza conduita acestuia. De aceea, este necesar a se decela

³¹ J. Penneau, *La réforme de la responsabilité médicale: responsabilité ou assurance*, în *Revue international de droit comparé*, nr. 2/1990, p. 531.

³² A. B. Trif, V. Astărăstoae, *Responsabilitatea juridică medicală în România. Premise pentru un viitor drept medical*, Editura Polirom, Iași, 2000, p. 67.

³³ G. Duflo, *La responsabilité civile des médecins a la lumière de la jurisprudence récente*, Librairie Maloine, Les Éditions Domat – Montchrestien, Paris, 1937, p. 79.

dacă, fiind date aceleași împrejurări externe în care a acționat autorul prejudiciului, cel mai diligent și prudent profesionist ar fi operat la fel. De exemplu, un medic din mediul rural nu dispune de aceleași mijloace de investigație precum unul dintr-un centru de sănătate din mediul urban; a nu apela la un examen radiografic poate, în acest fel, să constituie o neglijență din partea acestuia din urmă, pe când, în cazul primului, nu³⁴. Un bun profesionist este verificat și în funcție de capacitatea sa de a aprecia cât mai obiectiv posibilitățile pe care le are la dispoziție și de a acționa doar în limitele conferite de acestea. Într-un astfel de caz, ca cel din exemplul învedereat, dacă practicianul care nu dispunea de aparatura necesară a efectua examenul radiografic a conștientizat necesitatea acestuia, dar, din pricina urgenței, nu a dispus de timpul necesar transferării bolnavului la o unitate sanitară în care avea posibilitatea efectuării acestui examen și, în condițiile date, a luat măsurile care se impuneau cu necesitate, fără a fi sigur de diagnosticul său, nu va fi ținut răspunzător pentru eventualele prejudicii suferite de către pacient. Pe de altă parte, orice intervenție prejudiciabilă efectuată de către medicul din cadrul unității sanitare în care, chiar și în ipoteza urgenței, avea posibilitatea de a efectua examenul radiologic, va sta la baza stabilirii neglijenței sau, după caz, a imprudenței sale, în funcție de cum a prevăzut sau nu necesitatea efectuării aceluia examen.

Dacă aceste circumstanțe de ordin exterior trebuie luate în calcul întotdeauna pentru a se aprecia culpa practicianului, nu vom avea în vedere niciodată elementele de ordin personal, adică tarele și calitățile fiecărui individ în parte. În acest sens, de exemplu, neputința unui profesionist de a efectua o anumită intervenție nu va putea fi reținută ca o cauză exoneratoare de răspundere, ci, dimpotrivă, răspunderea acestuia va fi agravată de faptul că, fiind conștient de propria-i incapacitate fizică ori psihică, a efectuat totuși activitatea prejudiciabilă. Răspunderea practicianului într-un astfel de caz va fi angajată chiar și în situația în care clientul acestuia ar fi cunoscut această neputință. Pentru a putea construi așadar tipul abstract al practicianului, este necesar a-l "dezbrăca" pe cel culpabil de toate elementele care-i sunt personale³⁵.

De asemenea, culpa profesională trebuie apreciată în funcție de clasa profesională a practicianului, doar în această măsură fiind necesar a se ține cont de pregătirea profesională a acestuia. Astfel, acesta trebuie să constituie un factor de apreciere doar pe verticală, iar nu pe orizontală. Nu poate fi solicitată, în acest sens, aceeași pregătire profesională unui medic de medicină generală și unui specialist. Conduita fiecărui practician trebuie raportată, în vederea comparării acesteia cu aceea a modelului abstract, la aceea a unui profesionist de o diligență și de o prudență superioare, care activează în același plan profesional, în același domeniu de activitate. Spre exemplu, comportamentul concret al unui cardiolog, într-o situație dată, va fi etalonat în funcție de conduita adoptată de un cardiolog avizat, în aceeași situație.

Criteriul de apreciere a culpei este direct relaționat cu standardul de calitate pe care executarea obligației practicianului trebuie să-l releve. Astfel, dacă acest standard este acela al unui "celui mai diligent și mai prudent profesionist" care ar fi acționat în aceleași împrejurări, atunci și criteriul de apreciere a culpei trebuie să fie același. Căci fapta culpabilă nu este nimic altceva decât imaginea oglindită invers a executării corespunzătoare a obligației.

³⁴ B. Rodet, *La responsabilité civile des médecins et la jurisprudence actuelle. L'assurance médicale*, Librairie Générale de Droit et de Jurisprudence, Paris, 1937, p. 217.

³⁵ Idem, p. 218.

În acest sens, etalonul este unul al excelenței ori al practicianului superior, și nu acela al unui profesionist mediu.

Standardul nu este, de altfel, nici unul al buneii-credințe; în consecință, nu are importanță dacă profesionistul a executat obligația cu bună sau cu rea-credință, acesta fiind un element personal, care nu influențează cu nimic activitatea criteriului abstract de apreciere a culpei profesionale, în stabilirea căruia trebuie să avem în vedere doar circumstanțele exterioare voinței practicianului și, nicidecum, pe cele care pot fi legate de aceasta.

Criteriul abstract de apreciere a culpei profesionale prezintă avantajul unei reale suplețe. Astfel, această apreciere este susceptibilă de a varia în funcție de factorul timp, etalonul modificându-se permanent, prin raportarea sa la ”nivelul actual al științei”, care este solicitat celui mai diligent și mai prudent practician. Acest ”nivel actual al științei” nu este ceva abstract. El se concretizează în ansamblul informațiilor difuzate în mediul profesional respectiv ca fiind cunoscute și acceptate aproape în mod unanim, privind practicile care sunt recomandate în anumite situații.

Deși, din punctul de vedere al efectelor răspunderii civile delictuale pentru fapta proprie - și ne referim aici la întinderea obligației de reparare a prejudiciului cauzat prin fapta ilicită de către făptuitor – forma vinovăției sau gradul culpei cu care a fost săvârșită acțiunea păgubitoare nu au nici o relevanță, totuși au un rol hotărâtor în privința exonerării sau a excluderii ori limitării răspunderii.

Fără a insista, în acest loc, prea mult asupra acestui aspect, învedereăm doar că, în cuprinsul art. 1354 și în cel al art. 1355, artizanii Codului civil acordă un rol foarte important formei de vinovăție și gradului culpei cu care a fost comisă fapta ilicită prejudiciabilă.

Astfel, art. 1354, sub titlul „Alte cauze de exonerare” statuează că „Victima nu poate obține repararea prejudiciului cauzat de persoana care i-a acordat ajutor în mod dezinteresat sau de lucrul, animalul ori edificiul de care s-a folosit cu titlu gratuit, decât dacă dovedește intenția sau culpa gravă a celui care, potrivit legii, ar fi fost chemat să răspundă”. Așadar, în primul rând, textul legal analizat instituie o foarte importantă excepție de la prevederile art. 1357 alin. 2 din cuprinsul actualului Cod civil, mai sus discutat, în materia răspunderii civile delictuale pentru fapta proprie, stipulând că, ori de câte ori făptuitorul a prestat victimei un serviciu dezinteresat, acesta nu va fi răspunzător pentru prejudiciul suferit de către victimă în urma acelei activități decât dacă fapta ilicită a fost comisă cu intenție sau din culpă gravă; stabilirea în acest caz a formei de vinovăție sau a gradului culpei este capitală, făcând diferența între răspundere și nerăspundere, căci, din interpretarea *per a contrario* a acestei dispoziții legale, rezidă cu puterea evidenței că făptuitorul nu va răspunde pentru prejudiciul cauzat din culpă foarte ușoară sau ușoară, după caz, indiferent că este vorba despre imprudență sau despre neglijență.

Același articol 1354 dispune că, în cazul în care prejudiciul a fost cauzat de un lucru, de un animal sau de ruina unui edificiu pe care victima l-a folosit în mod gratuit, aceasta nu își va putea vedea reparată paguba suferită pe temeiul art. 1375, art. 1376 sau art. 1378 din noul Cod civil, neputând fi angajată, împotriva celui care, potrivit legii, ar fi chemat să răspundă, răspunderea civilă delictuală pentru prejudiciile cauzate de animale, de lucruri sau de ruina edificiului; într-un astfel de caz, victima nu va putea beneficia de facilitatea majoră pe care o prezintă aceste trei cazuri de răspundere civilă delictuală obiectivă: inexistența, în sarcina sa, a

obligației de a dovedi vinovăția făptuitorului, răspunderile în discuție fiind fundamentate pe cu totul alte temeiuri; faptul că a utilizat în mod gratuit bunul producător de prejudiciu îi îngreunează situația, fiind nevoită, pentru a-și putea vedea reparată paguba suferită, să probeze, în realitate, intenția sau culpa gravă a celui care, potrivit legii, ar fi fost chemat să răspundă; cu alte cuvinte, victima va trebui să dovedească fapta proprie, săvârșită cu intenție sau din culpă gravă, a proprietarului animalului, a celui care se servește de acesta, a păzitorului juridic al lucrului sau a proprietarului edificiului, urmărindu-l, pe oricare dintre aceștia, după caz, în temeiul art. 1372 din noul Cod civil, deci singura sa posibilitate este aceea de a angaja răspunderea civilă delictuală pentru fapta proprie a persoanei care, potrivit legii, ar fi fost chemată să răspundă pentru prejudiciul cauzat de animalul, de lucrul sau de edificiul pe care victima l-a folosit în mod gratuit; răspunderea acesteia va fi angajată numai dacă victima va reuși să facă dovada faptului că fapta ilicită prejudiciabilă a fost săvârșită cu intenție sau din culpă gravă, tot ca o excepție de la prevederile alin. 2 al art 1372.

Art. 1355, sub titlul „Clauze privind răspunderea”, dând, din nou, o importanță majoră formei de vinovăție și gradului culpei cu care a fost săvârșită fapta ilicită, stipulează: „(1) Nu se poate exclude sau limita, prin convenții sau acte unilaterale, răspunderea pentru prejudiciul material cauzat altuia printr-o faptă săvârșită cu intenție sau din culpă gravă. (2) Sunt valabile clauzele care exclud răspunderea pentru prejudiciile cauzate, printr-o simplă imprudență sau neglijență, bunurilor victimei”. Așadar, legiuitorul dispune, cu caracter de principiu, că, în materia răspunderii civile, clauzele privind limitarea ori chiar excluderea răspunderii făptuitorului pentru prejudiciul material cauzat victimei sunt valabile; cu toate acestea, prin excepție, aceste clauze nu au nici o valabilitate atât timp cât vizează săvârșirea faptei ilicite cu intenție sau din culpă gravă; sunt însă valabile clauzele de limitare sau de înlăturare a răspunderii care au în vedere săvârșirea faptei ilicite păgubitoare din culpă ușoară sau foarte ușoară, după caz, indiferent de forma acesteia – imprudență sau neglijență.

Și exemplele pot continua.

În privința probei vinovăției civile delictuale, principiul în această materie este fixat de mai vechea regulă pretoriană *eius incumbit probari, qui dicit, non qui negat*, consacrand ideea că victima prejudiciului trebuie să facă dovada elementelor răspunderii civile delictuale, atât a celor obiective, cât și a celui subiectiv, în speță, a vinovăției făptuitorului.

Dacă elementele obiective ale răspunderii sunt mai facil de dovedit, latura subiectivă ridică totuși anumite probleme generate de specificitatea acesteia, obiectul probei constituindu-l, *de facto*, procesul psihic al făptuitorului, atitudinea acestuia, *a priori* și în timpul săvârșirii faptei prejudiciabile, față de faptă și de consecințele acesteia.

Dovada vinovăției este un aspect ce ține de starea psihică din spatele unei conduite umane, când această stare psihică este o condiție de existență a răspunderii civile. Proba culpei este un element care trebuie atașat conduitei umane și atitudinii sale psihice (adică a ființei umane)³⁶.

³⁶ A. Tamba, *Considerații privind cele două forme ale răspunderii civile: răspunderea civilă delictuală și răspunderea civilă contractuală, în lumina dreptului francez și a dreptului român. Există veritabile deosebiri între răspunderea civilă delictuală și cea contractuală? Analiza convențiilor de modificare a răspunderii civile, a punerii în întârziere și a probei culpei, în Pandectele române*, nr. 3/2009, p. 106 – 107.

Cu alte cuvinte, dovada vinovăției presupune a proba atât factorul intelectual, cât și pe cel volitiv care, împreună, caracterizează atitudinea psihică antisocială a făptuitorului.

Datorită acestor dificultăți, practica judiciară va apela la criteriul obiectiv de delimitare (*superior pater familias*), așa cum a fost acesta prezentat mai sus, victima prejudiciului neputând dovedi direct vinovăția, ci, pornind de la elementele de ordin obiectiv, coroborate cu circumstanțele reale și personale ale cauzei, etalonează conduita făptuitorului cu aceea a celui mai diligent și mai prudent om. Dovada depășirii tiparelor unei astfel de conduite model echivalează, practic, cu proba vinovăției celui ce a săvârșit fapta prejudiciabilă.

Există situații, mai ales în cazul răspunderii civile delictuale a profesioniștilor, în care niciodată nu va fi posibil a se dovedi elementul subiectiv al raportului juridic de răspundere civilă – vinovăția profesionistului – fără a fi luate în considerare celelalte elemente obiective ale acestuia, căci, numai pornind de la studiul comportamentului practicianului, se va putea concluziona asupra vinovăției sale. Altfel, procesul psihologic care a impulsionat acest comportament va rămâne de nepătruns. Determinarea legăturii psihologice, subiective, dintre persoana profesionistului și conduita acestuia, nu se va putea realiza decât studiind, pas cu pas, acțiunile sale în relația cu clientul. În acest sens, judecătorului trebuie să-i fie înfățișat un film cât se poate de fidel al desfășurării temporale a acestei relații, dar și concluzia unei cauzalități științifice existente între conduita neconformă a practicianului și paguba suferită de către clientul acestuia. Toate acestea fac obiectul unui raport de expertiză tehnică judiciară de specialitate.

Există situații în care judecata de valoare a împărțitorului de dreptate poate fi efectuată fără a se administra în cauză o expertiză.

În acest sens, poate fi menționată, în primul rând, ipoteza în care însuși pârâtul, chemat la interogatoriu, cooperează cu instanța de judecată, oferind acesteia răspunsuri la toate întrebările, recunoscându-și astfel vinovăția.

A doua situație de acest fel este aceea a spețelor în care poate fi aplicată doctrina ”common knowledge” (a ”cunoașterii comune, la îndemâna oricui” – trad. n.). Această posibilitate există în cazurile de culpă profesională în care neglijența practicianului este atât de evidentă încât nu există nevoia opiniei unui expert. De exemplu, într-un caz de malpraxis medical, o pacientă care a suferit o mastectomie la sânul sănătos nu are nevoie de o expertiză din care să rezulte conduita neconformă a medicului.

Deschiderea spre utilizarea acestei doctrine apare doar în cazurile în care este evident că paguba suferită de către client se datorează neglijenței practicianului.